

Bobińska, Celina

Stalin a pewne zagadnienia metodologii historii

Przegląd Historyczny 40, 9-21

1949

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

CELINA BOBIŃSKA

STALIN A PEWNE ZAGADNIENIA METODOLOGII HISTORII

„Nauka właśnie dlatego nazywa się nauką, że nie uznaje fetyszów, nie boi się podnieść ręki na to, co się przeżyło, co jest stare, i czujnie przysłuchuje się głosowi doświadczenia, praktyki“.

Te słowa Stalina o nauce oddają zasadnicze cechy marksizmu, dzięki którym jest on nauką zawsze żywą i idącą naprzód. Charakteryzują też wspaniale te słowa samego ich autora jako teoretyka, jako badacza procesów społecznych.

Nauka burżuazyjna traktuje zazwyczaj każdy swój etap, jako prawdę ostateczną i wieczną (klasycznym przykładem tego rodzaju historycznej ograniczoności, przeczącej własnym wnioskom naukowym, pozostaje Hegel). Socjalizm zaś naukowy każdy okres swego rozwoju rozpatruje w perspektywie przyszłych, wyższych osiągnięć teorii marksistowskiej.

Wszyscy klasycy marksizmu — od Marksa do Stalina — walczyli z dogmatycznym, sztywnym, oderwanym od realnego biegu dziejów, traktowaniem też socjalizmu naukowego i podkreślali charakter marksizmu jako metody.

Marksizm stale się rozwija i w istocie swej stanowi teorię rewolucyjną, bo nierozzerwalnie związany jest z rewolucyjną praktyką, ze społecznym doświadczeniem proletariatu i postępowych mas ludowych, mas bezpośrednich producentów. W odróżnieniu od socjologii burżuazyjnej, przybierającej zawsze szatę ponadklasowości (podczas gdy na każdym kroku zdradza ona swe klasowe zaangażowanie) — marksizm-leninizm stale podkreśla swój związek z walką najbardziej postępowej klasy, widząc w tym związku zasadniczą swoją przewagę nad wszelką nauką burżuazyjną.

Ów związek ze stale idącą naprzód ludzką rewolucyjną praktyką stanowi źródło twórczego charakteru marksizmu, jego bogactwa teoretycznego. Teoria, stale sprawdzająca swe założenia w wielkim laboratorium procesów społecznych, idzie naprzód razem z tymi procesami. Opierając się o praktykę, teoria ta posiada zdolność wyprzedzania i wskazywania drogi praktyce. Dlatego też marksizm-leni-

nizm nie starzeje się jako metoda badania procesów społecznych, zawsze gotów jest odpowiedzieć na pytania, które wynikają z nowych sytuacji społecznych i politycznych.

Wysiłki burżuazyjnych interpretatorów marksizmu, a takimi byli i są wszelcy gorliwi wulgaryzatorzy nauki Marksa i Engelsa, skierowane były zawsze ku temu, aby pozbawić marksizm jego twórczych rewolucyjnych cech i sprowadzić go do poziomu i znaczenia tej lub innej szkoły socjologii burżuazyjnej.

Wbrew tym wysiłkom staje się marksizm w coraz większym stopniu metodą wszystkich postępowych uczonych i wszystkich nauk, które idą naprzód. Trudno sobie wyobrazić dzisiaj postępowego, twórczego uczonego niezgodnego z marksizmem lub wrogiego marksizmu. Jest to niemożliwe przede wszystkim w dziedzinie nauk społecznych, a zwłaszcza w dziedzinie historii.

Ten proces zdobywania dla marksizmu inteligencji na całym świecie odbywa się także w ścisłym związku z praktyką.

Teoria, prowadząca masy ludzkie drogą największych przemian, wskazująca im wielokrotnie wyjście z krytycznych sytuacji historycznych, bezbłędnie odkrywająca przed nami przyszłe koleje rozwojowe i najkrótszą drogę ku realizacji konieczności historycznych — jest w równej mierze dokładnym narzędziem teoretycznym, umożliwiającym prawidłowe poznawanie przeszłości społecznej oraz jej syntezę teoretyczną.

Leninizm stanowi etap w rozwoju marksizmu, rozwijający i wzbogacający go, dlatego, że jako teoria jest „doświadczeniem ruchu robotniczego wszystkich krajów wziętych w jego ogólnej postaci“¹. Jest syntezą doświadczeń społecznych w okresie imperializmu, gdy doświadczenia te były bogatsze niż kiedykolwiek przedtem — w okresie, gdy proletariatus, realizując swoją rolę dziejową, przewidzianą przez Marksa, urzeczywistnia rewolucję socjalistyczną, dyktaturę proletariatus i budownictwo socjalizmu — wyprowadzając tą drogą ludzkość z marazmu i upadku, w jaki pogrąża ją ustrój kapitalistyczny.

Stalin, który był uczniem Lenina, usystematyzował naukową problematykę leninizmu, rozwinął go, ujął go w ramy historyczne, odkrył źródła dziejowe leninizmu i wykazał, jakie potrzeby konkretnej walki klasowej powołały leninizm do życia i dlaczego był on etapem koniecznym w rozwoju naukowego socjalizmu.

Stalin wykazał, w jak ogromnym stopniu leninizm, odkrywając nowe prawa rozwojowe, nowe formy walki klasowej, rozbudowując

¹ Stalin: Zagadnienie leninizmu, wyd. pol. 1940, s. 21.

szereg dziedzin w swoim czasie ogólnie i akreślonych przez Marksa i Engelsa, umożliwił pogłębienie naszej wiedzy, naszych pojęć o społeczeństwie w ogóle, a o epoce najnowszej w szczególności.

Wszystko to ma bezpośrednie znaczenie teoretyczne dla historyka marksisty, gdyż marksistą może być jedynie ten, kto stoi całkowicie na gruncie światopoglądu marksistowskiego, w dziedzinie zarówno filozofii jak i historii, kto przyswoił sobie rewolucyjne, twórcze cechy marksizmu i kieruje się w swej pracy całokształtem teoretycznych zasad naukowego socjalizmu, a przede wszystkim jego ostatecznymi osiągnięciami.

Stalin rozwinął filozofię marksistowską, materializm historyczny, leninizm na podstawie bogatych doświadczeń ostatniego ćwierćwiecza, gdy świat rozbity jest na dwa antagonistyczne systemy, gdy dyktatura proletariatu przeszła już wielką drogę, gdy pierwsze w historii społeczeństwa budownictwo socjalizmu wymagało teoretycznej perspektywy, perspektywy-planu. W leninizmie dorobek teoretyczny Lenina i Stalina nawzajem się uzupełnia.

Stalin jako teoretyk posiada w stopniu wybitnym cechy klasyków marksizmu: teoretyk jest w nim nieodłączny od wielkiego praktyka-sternika i kierownika procesów społecznych — cechuje go wielostronność, tak charakterystyczna dla jego poprzedników.

Dlatego poruszamy tu tylko pewne zagadnienia leninizmu, pewne momenty z dorobku teoretycznego Stalina, najbardziej związane z problematyką historyczną; wiele zaś z tych zagadnień możemy tu z braku miejsca zaznaczyć jedynie pobieżnie.

Pomijając rozpracowanie przez Stalina zagadnień czysto filozoficznych, jak na przykład, kwestię jedności materializmu dialektycznego i historycznego, musimy podkreślić w czym rozwinął on materializm historyczny. Stalin sprecyzował pojęcie „warunków materialnych życia“ i wyjaśnił kwestię sprowadzającą wielokrotnie na manowce burżuazyjnych socjologów i historyków, którzy w próbach „materialistycznego“ uzasadnienia rozwoju społeczeństwa uzależniali rozwój ten całkowicie od warunków geograficznych, klimatycznych, przyrodniczych — kwestię „środowiska geograficznego“².

Stalin określił miejsce i rolę warunków geograficznych w zespole „warunków materialnych życia“, ograniczony zakres ich oddziaływania; stwierdził, że oddziaływanie to nie jest czymś niezmiennym, lecz zależy od poziomu rozwoju sił produkcyjnych, od tego, jak daleko dane społeczeństwo zaszło w walce z przyrodą. Sprecyzowane i przedstawione w całej swej bogatej treści, zostało pojęcie formacji społeczno-ekonomicznej.

² Stalin: Krótki kurs historii WKP(b), wyd. 1945.

Wielkie metodologiczne znaczenie dla historyków ma myśl, że społeczeństwo ludzkie, poprzez konflikty, walki, przewroty i czasowe cofania się stale i niezwykcie posuwa się po drodze postępu, od niższych form produkcji, od niższych form życia ku formom wyższym, aby w końcu przyjść ku komunizmowi. Niezmiernie płodną i ważną dla zrozumienia tego procesu jest wielokrotnie przez Stalina podkreślana myśl o niepokonalności nowego, które będąc nawet słabe, stanowi jednak najbardziej istotny element epoki i decyduje o przyszłości.

„To co w życiu rodzi się i z dnia na dzień rośnie, jest nie do pokonania, powstrzymać jego posuwanie się naprzód jest niemożliwością. Czyli jeśli na przykład w życiu rodzi się proletariat jako klasa i rośnie z dnia na dzień, to choćby dzisiaj był nie wiedzieć jak słaby i nieliczny, ostatecznie jednak zwycięży“³.

Lenin i Stalin, walcząc o przywrócenie marksizmowi jego rewolucyjnej treści, zaprzepaszczonej przez socjal-reformistów, musieli rozbić próby wulgaryzowania i mechanicznego, sztywnego traktowania jego podstaw filozoficznych.

Toteż, kontynuując walkę Marksa i Engelsa z idealizmem w oparciu o główną tezę materializmu historycznego — o wtórnym charakterze nadbudowy społecznej, o określającej i decydującej roli produkcji — ciężar swej walki ideologicznej przenieśli Lenin i Stalin na zwalczanie materializmu ekonomicznego, który był filozoficzną odskocznią dla teoretycznego i politycznego oportunistów. Aby przywrócić materializmowi zaprzepaszczoną przez reformizm teorię o konieczności rewolucji proletariackiej, jako rzeczy głównej w marksizmie, trzeba było wykazać nieudolność naukową teorii „sił wytwórczych“ oraz tzw. „pięcioczonu“ Plechanowa, teorii o „automatycznym krachu kapitalizmu“, — które były rozmaitymi odmianami fatalistycznego, mechanicznego stosunku do procesu dziejowego.

Według tych teorii jedynym aktywnym czynnikiem w procesie społecznym są siły produkcyjne. Wszystkie inne elementy życia społecznego, a więc państwo, prawo, instytucje polityczne, idee są jedynie biernym wynikiem i przedmiotem oddziaływania produkcji. W takim ujęciu zaprzepaszcza się przede wszystkim wpływ na rozwój społeczeństwa walki klasowej, w rozmaitych formach, walki politycznej, ideologicznej a także wpływ idei itd. Przy czym należy podkreślić, że siły produkcyjne i proces produkcji pojęty jest jako jednostronny rozwój techniki, gdzie nie ma miejsca dla ludzi, stanowiących przecież główną siłę produkcyjną, oraz na ich stosunki społeczne. Przyrodniczy charakter rozwoju dziejowego potraktowany jest fałszywie jako

³ Stalin: Dzieła, T. I, s. 303, wyd. pol.

jakiś automatyczny i niemal technologiczny proces. Na niebezpieczeństwo takiego wypaczenia marksizmu zwracał uwagę już Engels w 9-tym dziesięcioleciu XIX w., podkreślając, że potrzeby walki ideologicznej wymagały od niego i Marksa podkreślenia zasady naczelną (produkcji i reprodukcji jako czynnika decydującego w ostatecznej instancji)⁴, wobec czego niedostatecznie rozpracowane zostały inne elementy życia społecznego i ich aktywna rola, ich realny wpływ na rozwój zbiorowości ludzkiej. Wówczas też Engels podkreślał, że pomijanie samodzielnego oddziaływania nadbudowy społecznej i jej rozmaitych elementów na przebieg walk historycznych, czyni bezsensownym frazesem tezę o „ostatecznej instancji“, oraz eliminuje walkę proletariatu i dyktaturę proletariatu — która, jako państwo, jest przecież czynnikiem politycznym, oddziaływującym na procesy ekonomiczne⁵. W walce ze schematyzowaniem i zubożeniem procesu społecznego, w walce o marksizm rewolucyjny i twórczy, Lenin i Stalin rozpracowali teorię o „czynniku subiektywnym“, problem żywiołowości i świadomości, naukę o partii oraz o roli idei rewolucyjnej i rozwinęli ową drugą stronę materializmu historycznego, bez którego nie może być rewolucyjnego i dialektycznego zrozumienia procesów społecznych. Stalin przede wszystkim z naciskiem podkreśla rolę ludzi w produkcji, gdyż przecież właśnie ludzie „urzeczywistniają produkcję dóbr materialnych“ w procesie produkcji. Dzięki stosunkom wytwórczym produkcja ma zawsze charakter społeczny. Za uwzględnieniem roli „bezpośrednich wytwórców“ w produkcji następuje konsekwentnie podkreślenie ich decydującej roli w przemianach historycznych.

„A zatem historia rozwoju społecznego jest zarazem historią samych wytwórców dóbr materialnych, historią mas pracujących, które są podstawowym czynnikiem procesu produkcji, czynnikiem, urzeczywistniającym produkcję dóbr materialnych, niezbędnych dla istnienia społeczeństwa“⁶.

Zwalczając idealistyczne kierunki, które „sprowadzają historię rozwoju społecznego do czynów królów i wielkich wojowników“, i podkreślając, że sposób produkcji jest podstawową przyczyną faktów społecznych⁷, Stalin jednocześnie wykazuje bezpodstawność, nienaukowość teorii, które eliminują z historii konflikty, starcia i walkę rozmaitych elementów w życiu społecznym.

⁴ Karol Marks: Dzieła wybrane, T. I, s. 391—393.

⁵ Ibid., s. 308.

⁶ Krótki kurs hist. WKP(b), wyd. 1945, s. 131.

⁷ Ibid., s. 141

Analizując trzy cechy produkcji, Stalin daje obraz rozwoju produkcji, jako złożonego procesu społecznego, obfitującego w rozmaite sprzeczne wpływy, konflikty i wstrząsy. Dopiero w takim obrazie marksistowska kategoria „ostatniej instancji“ występuje w całym swym konkretnym i pojęciowym bogactwie. Każda formacja reprezentuje postęp, póki w jej ramach odbywa się rozwój sił produkcyjnych. Gdy staje się ona ich hamulcem, wówczas ogromną rolę w usuwaniu przeżytych stosunków produkcji odgrywa rewolucyjna przemoc, rewolucyjne instytucje polityczne i idee postępowe. Myśl, że masy ludzkie są twórcami historii, podkreślenie roli prostego człowieka, tworzącego narzędzia pracy w kształtowaniu wszelkich innych form życia, politycznych, prawnych, ustrojowych, poza swoją humanitarną wymową, ma głębokie znaczenie metodologiczne.

Jeśli masy ludzkie są twórcami historii, wynika stąd, że mogą one w sposób istotny wpływać na kierunek rozwoju. Lenin i Stalin wprowadzili do marksizmu rewolucyjną inicjatywę mas, jako ważny i często decydujący czynnik przemian.

Leninizmowi obce jest korzenie się przed żywością procesu historycznego, czy też ruchu masowego. Wynik rewolucyjnej walki mas zależy od stopnia ich przygotowania, od ich świadomości, organizacji i kierownictwa. Wielokrotnie żywość walka mas, przede wszystkim powstania chłopskie, przy najlepszych warunkach obiektywnych, kończyły się klęską z powodu braku wyżej wyliczonych walorów samego ruchu, jego walorów subiektywnych.

Marksistowska analiza przeszłości uczy nas, że w walce klasowej wygrana historyczna należała zawsze do obozu, który, opierając się na dążeniach postępowych klas, posiadał postępową ideologię i przewyższał swych wrogów pod względem organizacji politycznej.

Jeszcze wówczas, gdy decydującą siłą polityczną była burżuazja, Marks i Engels dowiedli, że klasa robotnicza ma do spełnienia wielkie zadania historyczne — m. in. i dlatego, że z racji swego stosunku do produkcji i do innych klas, posiada najwyższe możliwości organizacyjne.

Lenin i Stalin działali w epoce, gdy dojrzałość klasy robotniczej i obiektywne warunki ostatniego okresu kapitalizmu postawiły na porządku dziennym realizację tych zadań. Toteż sprawa świadomego i planowego przygotowania walki oraz zwycięstwa nabrała w tym okresie szczególnej wagi. Obok rozwiniętej nauki o dyktaturze proletariatu, o rewolucji socjalistycznej, powstaje nauka o partii proletariackiej nowego typu, o roli rewolucyjnej teorii, o zaszczepianiu świadomości rewolucyjnej ruchowi masowemu.

Partia, która jest zdolna skutecznie pokierować procesem rewolucyjnym według zawczasu wypracowanego naukowego planu strategicznego, oraz rewolucyjne idee, wskazujące drogę partii i klasie — to zasadnicze warunki przeistoczenia ruchu żywiołowego w ruch świadomy. Teoria prawidłowo określająca prawa rozwoju, bieg historii, jest wielką „siłą materialną“, przyspieszającą rozwój historyczny. Taką teorią jest marksizm. Idee wsteczne hamują rozwój i uświadomienie mas. Partia nowego typu, „przodujący oddział klasy robotniczej“, reprezentująca nowy i wyższy typ organizacji, nieznaną burżuazji, uzbrojona w najlepszą naukę o społeczeństwie, jest organizatorem walk klasowych, stale i zawsze niosącym rewolucyjną myśl w masy robotnicze i chłopskie, w warstwy pośrednie, w zacofane, trwające na marginesie historii, masy kolonialne. Partia przyswaja tym masom polityczny plan strategiczny, czyni z nich świadomych bojowników. Partia jest decydującym czynnikiem subiektywnym.

Nie mogło być rewolucyjnej nauki o partii tam, gdzie rezygnowano z kierowniczej roli proletariatu w społeczeństwie, gdzie podporządkowywano jego interesy klasowe interesom burżuazyjnym. Lenin i Stalin, przywróciwszy marksizmowi jego rewolucyjny charakter, stworzyli naukę o partii i objaśnili, jaką musi być partia, podejmująca zadania przeistoczenia żywiołowego procesu rozwoju w świadomą działalność ludzi ⁸.

Szereg konkretnych społeczno-historycznych problemów Lenin i Stalin rozstrzygają w sposób będący wzorem twórczego marksizmu i dialektycznego pojmowania procesu dziejowego. Uzasadniając, dla czego ojczyzną leninizmu i rewolucji socjalistycznej stała się Rosja, a nie kraje o wysokim poziomie sił produkcyjnych — Stalin dowodzi, obalając dogmaty reformistów, że nie wysoki ilościowo procent proletariatu w danym kraju i nie wysoki rozwój techniki stawia ten lub inny kraj w obliczu rewolucji, lecz splot sprzeczności społecznych i napięcie walki klasowej, bojowość i stopień politycznej organizacji proletariatu. Rosja — kraj o stosunkowo niskim poziomie sił produkcyjnych — stała się ośrodkiem rewolucji, dlatego, że „była punktem węzłowym wszystkich tych sprzeczności imperializmu“, była „ogniskiem wszelkiego rodzaju ucisku — i kapitalistycznego, i kolonialnego, i militarne — w jęgc najbardziej nieludzkiej i barbarzyńskiej postaci“.

Leninowska teza o możliwości zwycięstwa socjalistycznej rewolucji i budownictwie socjalistycznym w jednym kraju, korygująca starą tezę Marksa, oparta była na zaobserwowanym i odkrytym przez

⁸ Stalin: Zagadnienia leninizmu, wyd. pol. 1940, s. 12.

Lenina prawie nierównomiernego rozwoju kapitalizmu w okresie imperializmu. Stalin, kierując się metodą Lenina, i opierając się na tejsze teorii, uzasadnił możliwość zbudowania socjalizmu oraz budownictwa komunistycznego w warunkach otoczenia imperialistycznego.

Na podstawie praktycznego doświadczenia socjalizmu Stalin rozwinął naukę o państwie proletariackim, o trzech stronach dyktatury proletariatu, o jej zewnętrznych i wewnętrznych funkcjach i uzasadnił konieczność zachowania państwa dyktatury proletariatu nawet przy komunizmie, jeśli komunistyczne społeczeństwo będzie współistniało ze światem kapitalistycznym. W ten sposób rewolucyjne doświadczenie spowodowało nieco odmienne rozstrzygnięcie kwestii obumierania państwa, niż to niegdyś w ogólnej formie przewidywali Marks i Engels.

Stalin udowodnił, że zagadnienie dyktatury proletariatu, będące centralną kwestią w marksizmie, jest także rzeczą główną w leninizmie. Wiadomo ile miejsca poświęca socjologia burżuazyjna problemom burżuazyjnego państwa. Leninizm wykazał, że nie ma dzisiaj nauki o społeczeństwie bez zagadnień dyktatury proletariatu — bez zagadnień pierwszego państwa większości społecznej, pierwszego i jedyne go państwa likwidującego wyzysk, budującego w sposób świadomy gospodarcze podstawy nowego ustroju, likwidującego raz na zawsze żywiołowy rozwój społeczny, państwa o stokroć większej roli historycznej i o stokroć bardziej trwałych konsekwencjach społecznych niż państwo burżuazyjne.

Stalin daje teoretyczną analizę odrębności rewolucji socjalistycznej od rewolucji burżuazyjnej. Pięć punktów Stalina⁹ do tego problemu, to teoretyczny punkt wyjścia, dający historykowi czasów nowożytnych właściwy punkt widzenia i oceny tej epoki, prawidłowe spojrzenie na czasy rewolucji burżuazyjnej i demokracji burżuazyjnej z perspektywy historycznej, z perspektywy ich dalszych rezultatów. Taki punkt widzenia plastycznie ujawnia ograniczoność instytucji burżuazyjnych.

Nie znaczy to, że leninizm bagatelizuje rewolucje burżuazyjne czy neguje ich znaczenie historyczne. Właśnie Lenin i Stalin wykazali odmienne cechy późnych rewolucji burżuazyjnych od wczesnych rewolucji burżuazyjnych i pokazali, jak innym jest układ sił klasowych i rola poszczególnych klas, przede wszystkim burżuazji i proletariatu, w rewolucjach burżuazyjnych naszego stulecia, oraz jakie są konsekwencje historyczne takiego nowego układu.

Markszm-leninizm dostarcza historykowi klucz metodologiczny dla rozwiązania zagadnień chłopskich przy feudalizmie, kapita-

⁹ Zagadnienia leninizmu, wyd. pol. 1940, s. 117.

lizmie i socjalizmie. Lenin i Stalin rozwinęli poglądy Marksa i Engelsa na chłopstwo jako na klasę społeczną. Pokazali oni właściwości produkcji chłopskiej oraz walki klasowej chłopstwa, wykazali rewolucyjną rolę chłopstwa przy likwidacji feudalizmu, w szczególności w rewolucjach burżuazyjno-demokratycznych, pokazali procesy, zachodzące w chłopstwie przy kapitalizmie, jego niejednolitość klasową. Dowiedli, że jest w interesie mas chłopskich sojusz robotniczo-chłopski przy kierowniczej roli proletariatu, wypracowali strategię i taktykę klasy robotniczej wobec rozmaitych grup klasowych chłopstwa w okresie rewolucji burżuazyjnej, socjalistycznej oraz w trakcie budownictwa komunizmu. Stalin rozpracował jedyną drogę przeprowadzenia zacofanych mas chłopskich do ustroju socjalistycznego przez przeistoczenie drobnej własności chłopskiej w wielką własność zespołową.

Leninizm, prace Stalina po raz pierwszy wyjaśniły w sposób naukowy sprawę narodową. Stalin dał klasyczne określenie narodu, pokazał jego ramy dziejowe, związał problem narodowy z procesami społecznymi, z walką klasową; związał sprawę narodową z okresem burżuazyjno-demokratycznych rewolucji i kształtowania się państwa narodowego, gdy walka narodowo-wyzwoleńcza jest składową częścią procesu likwidowania feudalizmu. Dowiódł, że „siłę ruchu narodowego określa stopień udziału w nim szerokich warstw narodu, proletariatu i chłopstwa“¹⁰ i pokazał ogromną rolę sprawy narodowo-kolonialnej w epoce imperializmu, gdy walka kolonii przeciwko imperializmowi stanowi potężne rezerwy socjalistycznej rewolucji. Stalin dał definicję narodu burżuazyjnego i socjalistycznego, wykazując odrębność i nową jakość tego ostatniego. Rozbił lekkomyślne teorie o zanikaniu narodów w epoce zwycięstwa socjalizmu w poszczególnych krajach, stwierdzając trwałość narodu i języka narodowego jako faktu społecznego. Stalin wykazał, że epoka socjalizmu niesie warunki dla rozkwitu narodowego; wyjaśnił, że proces zlewania się narodów i obumierania różnic narodowych jest sprawą dalekiej przyszłości, mianowicie czasów, gdy socjalizm zwycięży na całym świecie i będą już zbudowane jego podwaliny gospodarcze w skali światowej. Dzieła Lenina i Stalina dają podstawy teoretyczne dla naukowego ujęcia sprawy polskiej w rozmaitych okresach historycznych, dla wykazania miejsca tej sprawy w ogólnym układzie walk klasowych na świecie i w rozwoju polskiego społeczeństwa klasowego.

Prace Stalina jako teoretyka komunizmu, gdy wykreśla on konkretnie koleje rozwoju nowej formacji oraz sposoby zlikwidowania

¹⁰ Stalin: Marksizm a kwestia narodowo-kolonialna, wyd. pol. 1940, s. 13.

sprzeczności, odziedziczonych po kapitalizmie (sprzeczności między pracą fizyczną a umysłową, między wsią a miastem itd.) obok nauki o dyktaturze proletariatu i rewolucji socjalistycznej, są nadzwyczaj ważne dla historyka każdej epoki, chociaż mówią często nie o rzeczach minionych, lecz teraźniejszych i przyszłych, ważne są dlatego, że u kresu antagonistycznych formacji pozwalają obiektywnie i naukowo ująć ich rozwój w ogromnej perspektywie historycznej i ocenić rozmaite zjawiska przeszłości pod kątem widzenia ich historycznych wyników.

Przez historyka zaś najnowszych dziejów Polski rewolucja socjalistyczna i dyktatura proletariatu muszą być uwzględnione, jako najważniejsze fakty epoki. Głównej przyczyny wadliwości dotychczasowych badań nad okresem drugiej niepodległości należy szukać w tym, że historiografia burżuazyjna pomijała Rewolucję Październikową, ów zasadniczy fakt leżący u podstaw II Rzeczypospolitej, określający w dużym stopniu zewnętrzną i wewnętrzną politykę klas rządzących i potężnie wpływający na ruch klasowy mas ludowych. Prace Stalina uczą historyka, że dla słusznej oceny faktów polskiego procesu dziejowego nie może on odizolować naszej historii od dziejów nowego ośrodka rewolucji, jakim była od schyłku XIX stulecia Rosja, i od dziejów dyktatury proletariatu w Rosji, która była sąsiadem Polski w ciągu ostatniego 30-lecia — jak też nie należy i poprzednich dziejów naszego społeczeństwa odrywać od ogólnej walki między rewolucją i kontrrewolucją, która toczyła się w świecie.

Znajomość stalinowskiej analizy przeradzania się demokracji burżuazyjnej w dyktaturę faszystowską, niezbędna jest przy rozpatrywaniu wszelkich zagadnień najnowszej historii.

Krótki Kurs Historii WKP(b), to przejrzysty i jasny wzór marksistowskiego ujęcia historii rewolucji i dyktatury proletariatu. Jest to klasyczna książka o klasycznym przewrocie naszego wieku. Uczy nas ona, jak należy wiązać dzieje ruchu robotniczego z rozwojem społeczeństwa, jak pokazywać rozwój czynnika subiektywnego i rewolucyjnej inicjatywy mas. Krótki Kurs Historii WKP(b) dał historii ZSRR periodyzację jej historii nowożytnej i najnowszej. Poza tym Stalin wspólnie z wybitnymi sowieckimi teoretykami w znanych uwagach nad podręcznikami historii dał wskazówki o znaczeniu zasadniczym dla periodyzacji całej historii ZSRR i historii powszechnej.

Wyżej omówione metodologiczne założenia leninizmu, myśli stalinowskiej mają ogromne znaczenie dla badań nad całym procesem dziejowym. Stalin porusza ogromny wachlarz problematyki histo-

rycznej, i jego wypowiedzi rzucają nowe światło na kardynalne zagadnienia naszej nauki, pobudzają myśl twórczą do badań w nowym kierunku.

Taką rolę na przykład odegrała i odgrywa nadal w nauce marksistowskiej wypowiedź Stalina o „rewolucji niewolników“, i jej roli w upadku formacji niewolniczej i narodzinach formacji feudalnej. To co Stalin mówi o roli historycznej scentralizowanego państwa, o jego powstawaniu, o rynku ogólnokrajowym jako podłożu ekonomicznym tego państwa, o roli czynników politycznych (na przykład o konieczności samoobrony) w przyspieszaniu jego powstawania—ma nieocenione znaczenie metodologiczne dla tych polskich historyków-marksistów, którzy chcą w sposób nowy i rzeczywiście naukowy zbadać zagadnienie swoistego niedorozwoju państwowości w Polsce przedrozbiorowej.

Wypowiedzi Stalina o historii wojennej, o treści klasowej państwa Piotra I, o cechach typowych powstań chłopskich i wodzów chłopskich, uwagi o pracy Engelsa „Zewnętrzna polityka caratu“, w których znajdujemy nowe spojrzenie na stosunki międzynarodowe w końcu XIX wieku, prace mówiące o roli bolszewizmu w międzynarodowym ruchu robotniczym i o błędach „lewych“ w II Międzynarodówce i wiele innych wypowiedzi porzucanych w dziełach Stalina, dają bezcenne wskazówki co do zasad i kierunku badań nad różnymi epokami i różnymi problemami.

Stąd wniosek, że nie można badać dzisiaj zagadnień historycznych, jeśli obok dzieł Marksa nie przestudiuje się dzieł Lenina i Stalina.

Nauka burżuazyjna w ciągu wielu pokoleń bezskutecznie walczyła o to, aby połączyć empiryczne badanie konkretnego historycznego faktu, badanie ogromnego potoku dużych i małych faktów historycznych z syntezą teoretyczną. Burżuazyjna nauka historyczna nie podołała temu zadaniu, pozostając empiryczną dziedziną wiedzy, skazaną na eklektyczne opisywanie i bierne konstatowanie wypadków. Kapitulowała ona bezradnie przed zadaniem zbadania wewnętrznego mechanizmu społeczeństwa i jego praw rozwojowych. W tym teoretycznym upośledzeniu historii leżała racja bytu burżuazyjnej socjologii jako nauki rzekomo „syntetycznej“.

Marksizm-leninizm dał nauce historycznej jednolitą metodę, metodę prowadzącą zarówno do prawidłowego ujęcia poszczególnego faktu, jak i do syntezy teoretycznej. Marksizm wyzwala historię z upośledzenia jej jako dziedziny wiedzy „empirycznej“, „opisującej“ i czyni ją nauką analizującą i syntetyzującą, a więc nauką w całym tego słowa znaczeniu. Lenin i Stalin nakazują ujmować każdy fakt

i wnioskować o jego roli dziejowej w sposób historyczny, a więc w związku z epoką, w której dany fakt zaistniał i w związku ze stosunkami, na które oddziaływał. Nie ma faktów społecznych poza-historycznych. Idee, partie, ruchy, ustroje, postępowe w swoim czasie i w swojej epoce, inaczej wyglądałyby na tle innych warunków i innej epoki. Marksizm uzbraja historyka w busołę, przy pomocy której odkrywa on przyrodnicze prawa rozwojowe w powierzchownym bezładzie życia społecznego. Marksista w tych lub innych warstwach społecznych odnajduje klasy o określonym i tylko danej klasie właściwym społecznym stosunku do narzędzi produkcji. Dzięki takiej metodzie klasy ujawniają swoją odrębność, swoją „jakość“ społeczną oraz właściwą im rolę historyczną. Walka klas w najrozmaitszych społecznych i ideologicznych formach, walka gwałtowna, rewolucyjna czy też zewnętrznie „pokojowa“ występuje jako prawo rozwojowe, w którym przejawia się antagonistyczna sprzeczność tego lub innego procesu produkcji.

Teoria o formacjach społeczno-ekonomicznych stwarza ramy społeczno-historyczne dla każdej epoki, pozwala ją ująć jako całość bogatą w treść społeczną, posiadającą jej tylko właściwy typ stosunków produkcyjnych, które są podstawą życia społecznego oraz stosunków klasowych, politycznych i ideologicznych; jest to całość rozwijająca się w swoistych antagonizmach klasowych, czy jeśli mowa o formacji komunistycznej — w sprzecznościach twórczych.

Marksizm-leninizm pozwala badać zarówno ogólny proces dziejowy jak i dzieje poszczególnych narodów, ujawniając to, co łączy narody w ogólnym procesie, a także to, co stanowi swoistą ich narodową odrębność. Marksizm-leninizm usuwa trudności z umieszczeniem narodowego procesu dziejowego w procesie ogólnoludzkim. Daje on klucz dla ustalenia genezy, roli i zakresu oddziaływania najrozmaitszych zjawisk nadbudowy społecznej — rozmaitych instytucji państwowych, prawnych, partii, idei i rozmaitych prądów kulturalnych oraz dla określenia ich roli w walce klasowej.

„A zatem życie społeczne, historia społeczeństwa przestaje być nagromadzeniem „przypadkowości“, historia społeczeństwa staje się bowiem rozwojem społeczeństwa, zgodnym z prawami jego rozwoju, badanie zaś historii społeczeństwa staje się nauką“¹¹.

Przed wszystkim zaś Stalin uczy historyka-marksistę partyjności, która jest jednoznaczna z naukowym i obiektywnie słusznym widzeniem zjawisk historycznych. Partyjność w języku naukowym

¹¹ Stalin: Krótki kurs, wyd. pol. 1943, s. 123.

znaczy to, że historyk świadomie ocenia fakty historyczne z punktu widzenia rozwoju i walki klasy robotniczej, — a więc komunizmu, — a więc przyszłości.

Stalin uczy nas, że historia była zawsze nauką ściśle związaną z polityką, zawsze reprezentowała jakiś interes klasowy. Dopiero teraz jej klasowe stanowisko staje się zgodne z prawdziwym kierunkiem rozwojowym, a więc z prawdą naukową. Nauka historyczna, oparta na marksizmie-leninizmie, może i powinna przyczynić się do przekształcenia świadomości społecznej, a wraz z nią — realnej społecznej rzeczywistości.

CELINA BOBIŃSKA

STALINE ET LES PROBLÈMES DE L'HISTOIRE

L'article a pour but d'indiquer, dans l'activité scientifique de Staline, les problèmes qui complètent et enrichissent plus spécialement le point de vue du marxiste quant au processus historique et approfondissent sa connaissance des lois régissant la société.

Le léninisme est une conception théorique de l'expérience des luttes sociales de la période de l'impérialisme, des guerres et de la révolution. Dans leur lutte contre les bases idéologiques du réformisme, les essais de déformation du marxisme, Lénine et Staline ont développé le caractère révolutionnaire du marxisme, tandis que Marx et Engels ont, principalement, dirigé la pointe de leur attaque théorique contre l'idéalisme, dans la défense de la thèse fondamentale du socialisme scientifique. A l'époque de Lénine et de Staline, l'adversaire principal du marxisme était le matérialisme économique, qui représentait le marxisme comme une suite de dogmes rigides, entre autres la théorie „des forces productrices“. Cette théorie présentait le cours de l'histoire comme un développement automatique des forces de production, vis à vis desquelles tous les autres éléments de la vie sociale ne sont qu'un effet passif. Ce faisant, cette théorie ruinait la valeur de la lutte des classes en tant que loi d'évolution, qu'influence des idées et des institutions politiques sur la base sociale constituée par les rapports de production.

En opposition contre le matérialisme économique, qui tâchait de prouver, par la théorie, la superfluité des luttes politiques du prolétariat, de la révolution socialiste et de la dictature du prolétariat, Lénine et Staline ont approfondi l'étude de l'élément subjectif dans le développement social, de la dictature du prolétariat, du parti révolutionnaire et du rôle des idées révolutionnaires.

Staline souligne le rôle des producteurs directs, des masses des travailleurs, dans la formation de l'aspect de la société humaine. L'initiative révolutionnaire des masses exige une direction. Le mouvement révolutionnaire qui se met à sa tête s'efforce de transformer l'initiative irrésistible des masses en une initiative consciente. Les idées révolutionnaires capables de prévoir le développement futur et formant la base d'un plan d'action sciemment conçu y joue un rôle primordial. Grâce à la riche expérience de la dictature du prolétariat en U.R.S.S., Staline a perfectionné, dans le domaine de la théorie, les problèmes essentiels du socialisme et du communisme, plus particulièrement en ce qui concerne tous les problèmes de l'État prolétaire.

Staline a mis en évidence les origines historiques et idéologiques du léninisme, il en a fait un tout systématique et l'a développé. La connaissance des problèmes essentiels du léninisme, des travaux de Lénine et de Staline est aujourd'hui indispensable à l'historien des époques moderne et contempo-

raïne. Parmi ces problèmes il faut compter la question nationale, particulièrement approfondie par Staline pour les différentes époques et périodes, la question paysanne, le problème des révolutions bourgeoises et prolétaires, les problèmes théorétiques de l'époque communiste et du rôle de l'Etat prolétaire au sein de cette époque. Le „Petit Cours d'histoire du W.K.P.(b).“ est un livre classique, ayant pour sujet une révolution classique, c'est un exemple limpide de la conception historique de tout processus révolutionnaire. La science bourgeoise a été une science empirique. C'est le marxisme-léninisme qui a fourni l'histoire d'une méthode, grâce à laquelle elle devient une science véritable, analytique et synthétique.

Lénine et Staline enseignent aux historiens à juger les faits du point de vue des intérêts historiques du prolétariat, donc du point de vue des intérêts de l'avenir. Aussi, c'est seulement grâce à cette théorie que l'histoire entre en possession d'un point de départ pour la connaissance objective de la vérité, puisque cette théorie concorde avec la direction effective des événements.

JULIUSZ BARDACH

SUR LA DIVISION DE L'HISTOIRE EN PÉRIODES
(périodicité de l'histoire)
ET LA CONCEPTION DE L'HISTORIOGRAPHIE
SOVIÉTIQUE EN CETTE MATIÈRE

Les phénomènes historiques ne peuvent être compris qu'en relation avec leur époque. Aussi l'historiographie marxiste tâche-t-elle toujours et avant tout de placer le phénomène étudié dans des conditions définies de temps et de lieu, afin de pouvoir l'examiner en rapport avec les conditions de l'économie, des luttes sociales, de la constitution de l'État et des autres formes de superstructure idéologique. On peut atteindre ce but en divisant le cours de l'histoire en certains segments, marqués de caractéristiques particulières. Nous appelons une telle division la périodicité de l'histoire. Le système marxiste de ce processus a été élaboré par les chefs de file de l'historiographie soviétique.

La première division générale est celle qui consiste en cinq périodes correspondant aux cinq formations sociales et économiques. Ces formations font partie de deux ères. La première comprend l'ensemble de l'histoire en cours. Sa substance — sortie de la période de communauté primitive — est constituée par les formes antagoniques du processus social de production et des luttes de classes qui en dérivent. La deuxième ère a débuté dès la chute du capitalisme en U.R.S.S. grâce au triomphe de la Révolution d'Octobre 1917.

Les principes du partage en ères et en époques, fondés sur les critères ci-dessus, sont communs pour toutes les disciplines historiques largement comprises: histoire économique, histoire politique, histoire de l'Etat et du droit, etc. L'historiographie marxiste obtient ainsi, pour toutes les disciplines historiques, l'appui d'une base homogène — notamment, celui de la théorie du matérialisme historique et, plus particulièrement, de l'étude des formations sociales et économiques.